

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ

Veysel Kaya, *İbn Sînâ'nın Kelâma Etkisi*, Ankara: Otto Yayınları, 2015.

Varlık-mahiyet ayrımı, varlığın zorunlu-mümkün şeklinde taksim edilmesi ile Tanrı'nın kanıtlanması gibi konularda ilm-î kelâmın İbn Sînâ'nın felsefi sisteminde başat bir role sahip olduğu söylenebilir. Ancak kelâm ilminin gelişiminde bir sistem filozofu olan İbn Sînâ'nun eleştirilerinin ne derece rol oynadığı sorusu, İslam düşünce tarihi için önem arz eden bir diğer yönü teşkil etmektedir. Veysel Kaya'nın İbn Sînâ'nın Kelâma Etkisi adlı çalışması, İbn Sînâ ile kelâm ilmi arasındaki karşılıklı ilişkinin diğer boyutunu yani İbn Sînâ'nın kelâma etkisini bize göstermeye çalışması ve İbn Sînâ sonrası kelâm ilminin serencamının izlerini görebilmek adına önemi haizdir. Kaya, tamamen İbn Sînâ'yı merkeze alarak erken dönem müteahhîrin kelâmını değerlendirmek yerine karşılıklı bir etkileşimin olduğu ilkesini yöntem olarak benimsemiştir.

Kaya, İbn Sînâ'nın perspektifinden kelâm ilminin konumunu tespit ettikten sonra zorunlu-mümkün kavramlarının İbn Sînâ sisteminde hangi dönüşümler geçirdiğini, Tanrı'nın zorunlu varlık kategorisine yüklenmesi ile isbatının imkân deliliyle yapılmasını, kelâm geleneğinde varlık-mahiyet ayrımı ve Tanrı'nın sıfatları gibi temel konuların İbn Sînâ'nın eleştirileri sonrasındaki boyutunu irdelemeye çalışmaktadır.

Kendisinden sonraki düşünürler tarafından eleştirilme veya takdir görme cihetleri itibariyle dikkate alınan İbn Sînâ'yı mütekelimînin görmezden gelmesi mümkün değildir. Zira metafiziği ilk defa sistemli bir şekilde kuran İbn Sînâ'yı gözardı etmek kelâmın otoritesini yeniden vaz etme peşinde olan kelâm ehlinin bir yaklaşımı olamazdı. Ancak Kaya'ya göre İbn Sînâ'nın merkezî bir güç haline gelmesi, kendisinden

sonraki felsefi üretimin tamamen İbn Sînâ'ya indirgenmesine yol açmamalıdır. (s.7) Hakikaten bu tarz bir yaklaşımın İbn Sînâ sonrası akli ilimlerin sürekliliğine, özgünlüğüne halel getirmesi kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca İbn Sînâ sonrası metafizik üretimin kaynağını tamamen İbn Sînâ'ya bağlamak basit bir kolaylıktan ibaret olup İslam felsefesinin özgünlüğünü belli bir döneme ve kişiye indirgeme gibi menfi bir bakış açısının kökleşmesine yol açacaktır. Bununla birlikte mütekellimîn, İbn Sînâ'nun felsefi sisteminin gücünün farkında olduğu için onunla hesaplaşmaktan çekinmemiştir. Zira hesaplaşma olmaksızın kelâm ilminin İslam düşüncesi içerisindeki ayrıcalıklı konumunu sürdürebilme imkânından da pek bahsedilemez.

Yunan felsefesinin etkisinde kalan felâsife ve mütekellimîn arasındaki ilişkinin mâhiyeti üzerine farklı tezlerin ileri sürüldüğü görülür. Ancak bir din olarak İslam'ın, felâsife'nin fikirlerinin oluşmasındaki etkisini görmezden gelmeksizin mütekellimînle olan ilişkilerini tahlil etmek, daha doğru sonuçlar elde edebilmemize imkan sağlayacaktır. Nitekim bundan dolayı Kindî, Farâbî ve İbn Sînâ'nun Aristoteles felsefesinin yanı sıra Mu'tezile ekolünün doktrinlerine ilgi duyduğu söylenebilir. Kaya, felâsife ve mütekellimîn arasındaki ilişkinin İbn Sînâ öncesi arka planının olduğunu gözardı etmemekle birlikte İbn Sînâ ile bu etkileşimin doruk noktaya eriştiği görülmektedir. (s. 9-13)

Kaya'ya göre İbn Sînâ'nın metafizik ve tevhid ilmi olan kelâmın konuları arasında bir örtüşme olduğunu vurgulaması, felsefe ve kelâmın aynı hakikati araştıran iki disiplin olduğu şeklindeki bir bakış açısının müteahhirîn kelâmcıları arasında yerleşmesine zemin hazırlamıştır.(sy.14) Ayrıca İbn Sînâ'nın sisteminde yeniden gücünü ifşa eden felsefenin, Gazzâlî ve Râzî nezdinde İbn Sînâ felsefesiyle özdeş görülmesi ve Aristoteles'in salt bayılığını yapmaktan çekinen İbn Sînâ'nın adeta yeni bir kelâm yapma teşebbüsü içerisinde olduğu şeklinde algılanması, onun nüfuzunu güçlendirmiştir. Nitekim Kaya, çalışmasının ele alınmasının temel sebebini, özellikle Gazzâlî sonrası mütekellimîn nezdinde İbn Sînâ'nın eserleriyle özdeş görülen felsefe okumalarının, mevcut kelâm paradigması üzerinde bir etkisinin olup olmadığını tespit etmeye endesklemiştir.(s.15) Ancak İbn Sînâ'nın kelâma etkisinin bütün boyutlarını tek bir çalışmada incelemek mümkün olmadığından daha çok İbn Sînâ'nın varlık anlayışının kelâm literatüründeki ilâhiyyât bölümlerine ne tür bir etkide bulunduğu üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca İbn Sînâ sonrası bütün kelâmi ekollerin dikkate alınması da derin analizlerin önüne engel teşkil edeceğinden daha çok Eş'arî gelenek bağlamında İbn Sînâ'nın etkisi bu çalışmada ele alınmıştır. (s.16-18)

İbn Sînâ, kelâmı göz ardı eden bir tutum içerisinde olmamasına rağmen spesifik olarak muhatap olduğu düşünürlerin veya kelâmî ekollerin ismini vermekten çekinmiştir. Kaya, İbn Sînâ'nın metinlerindeki kapalılığı izale etmek için daraltılmış başlıklar eşliğinde kelâmın hangi boyutlarıyla İbn Sînâ felsefesinin etkileşim içerisinde olduğunu göstermeye çalışır. İbn Sînâ'nın öncelikle iletişim halinde olduğu kelâmî

ekolün Mu‘tezile olduğunu belirten Kaya, İbn Sînâ’nın Eş‘arî ve Maturidî kelâmına da hakim olduğunu iddia edebilecek verilerin olmadığını iddia eder. (s.33)

Kaya’ya göre İbn Sînâ’nın er-Risâletü’l-Arşîyye eseri, Mu‘tezile’nin Tanrı’nın zâtı, zât-sıfat ilişkisi gibi tezlerini özümsemesi açısından dikkat çekici bulgular içerir. Bununla birlikte farklı eylemlerin Tanrı’dan sadır olabileceğine ilişkin klasik kelâm anlayışını eleştiren İbn Sînâ’nın kendi felsefi sisteminin temel ilkelerine zıtlık teşkil edecek görüşlerden de uzak durduğu görülür. (s.34-37)

İlimler tasnifi içerisinde kelâmın konumunun İbn Sînâ tarafından nasıl ele alındığı, onun hem önceki felâsife mensuplarından ayrılan yönünü hem de kelâma bir disiplin olarak nasıl bir rol biçtiğini görmek adına önem taşır. Kaya, Fârâbî ve İbn Sînâ başta olmak üzere felâsife grubu içerisine giren kimselerin kelâmın yöntemini küçümseyici bir tarzla cedele indirgemelerini eleştirir. Ancak Kaya’nın ifadesiyle kelâmın cedele, muğalataya indirgenmesi klişesinin pekişmesinde bizzat bazı kelâmcıların karşı tarafı tekfir eden bir tutum içerisinde olmaları da etkili olmuştur.(s.38-39) İbn Sînâ’nın, kelâmın ana konuları olan Tanrı’nın ispatı, birliği ve sıfatları gibi konuları metafiziğin içerisine derç etmesi, bir disiplin olarak kelâm ilmi içerisinde bu tarz konuların ele alındığını belirtmemiş olsa da böyle bir ilimden haberdar olduğunu gösterir.(s.42) Kaya, bilinçli olarak kelâmcıların isimlerini zikretmeyen İbn Sînâ’nın Kâdî Abdülcebbar’a atıf yapmasını ise bir istisna olarak görür. O halde İbn Sînâ’nın bilgisi olmasına rağmen kelâm disiplininin ve mütekelliminden bahsetmemesi, kasıtlı bir tavırdan kaynaklanıyor denilebilir. Zira İbn Sînâ’nın mütekelliminin aksine burhana dayalı bir kelâmı da içeren yeni bir metafizik inşa sürecine girmesi, salt cedele dayalı bir kelâmı ve onun müntesiplerini görmezlikten gelmesinin bir sebebi olabilir. Bununla birlikte Kaya’ya göre kelâm ilmi cedele indirgenmiş olsa da İbn Sînâ’nın bu ilmi kendi felsefe yapma tarzına alternatif bir yol olarak görmesi ve kelâmın konularını kendi felsefe sistematizmasının içerisine yerleştirebilmesi, Gazzâlî sonrasında kelâm ilminin el-‘ilmü’l-ilâhî ile özdeşleştirilmesi gibi olumlu bir sonuç doğuracaktır. (s.43)

Alemin zamansal açıdan başlangıcının olduğunu kabul eden mütekellimîni eleştiren İbn Sînâ, hudûs delilinin madde açısından burhanî bir kıvamda olmadığını ve mümkün varlığın zorunlu varlığa olan ihtiyacının imkândan kaynaklandığını ileri sürer. Kaya, İbn Sînâ’nın, cevherlerin varlığı anında bir var ediciye muhtaç olmadığı fikrini savunan Mu‘tezile ekolünü eleştirmekten geri kalmadığını belirtir. (s.54) Bununla birlikte İbn Sînâ’nın alemin hudûsuna ilişkin eleştirilerinin Kâdî Abdülcebbar’ın açıklamalarıyla örtüşmesi, aslında onun sıkı bir kelâm okuru olduğunu da gösterir. Hudûs konusu dışında İbn Sînâ’nın mütekellimîni eleştirdiği bir diğer önemli konu, Kaya’ya göre atomculuktur. Buna göre atomculuk fikrinin sıkı bir tenkitçisi olan İbn Sînâ, Grek atomculuğunun yanı sıra İslam düşüncesi içerisinde yeni

bir formatla konuyu kendi zaviyelerinden geliştiren ve farklı atomcu görüşleri benimseyen mütekellimîni de hesaba katarak eleştirilerini yapar. (s.57-60)

Kaya, İbn Sînâ felsefesinin temel karakteristik fikirlerinden biri olan varlık-mahiyet ayrımının arka planında Mu'tezile kelâmının varlık ve şey tartışmalarının yer aldığı kanaatindedir. Buna göre Mu'tezile ekolünde bir problem olarak görülen ma'dûmun ontolojik statüsü, varlık-mahiyet ayrımının yapılmasına imkan tanıyan varlık, yokluk, şey gibi kavramsal şemanın belirginleşmesini sağlamıştır. (s.60-61) O halde İbn Sînâ öncesi belli bir kıvama gelen mezkur kavramlar arasındaki farklılıkların, onun metinlerinde varlık-mahiyet arasındaki ilişkinin daha rafine ve sistematik bir yapıya bürünebilmesini kolaylaştırdığı söylenebilir. Kaya'ya göre İbn Sînâ, hem Mu'tezile kelâmının birikiminden yararlanma hem de ma'dûmun şeyliğini ve alemin hudûsunu birlikte savunabilmek gibi çelişkileri eleştirerek Mutezile kelâmını aşabilme amacı içerisindedir. (s.67) İbn Sînâ, insan üzerine farz olan şükretme eylemini ortadan kaldırdığı için Bağdat Mu'tezilesi'nin savunduğu aslah fikrini reddeder. Kaya'ya göre aslında aslah fikrini reddetmek için başka bir Mu'tezile grubun savunduğu bir görüş olan şükretme eyleminin gerekliliği fikrine İbn Sînâ'nın yer vermesi, hem kabul hem red cihetleri açısından Mu'tezile'nin İbn Sînâ üzerindeki etkisini gösteren bir diğer örnektir. (s.68) Sonuç olarak eserin ilk bölümünde İbn Sînâ ile kelâm ilmi arasında yöntem, bazı problemler ve kişiler etrafında bir ilişkinin olduğunu tespit etmeye yönelik genel bir çerçeve çizilmiştir.

Bilindiği üzere alemin yaratılmış olmasında İslam düşünürleri arasında bir ittifâk olmasına rağmen mütekellimîn hudûs görüşünü, İbn Sînâ ise imkân kavramını ön plana çıkarmıştır. Mütekellimîn, erken dönemden beri kabul ettiği hudûs görüşünün yanı sıra İbn Sînâ'dan sonra imkân teorisine de eserlerinde yer vererek Tanrı ve alem ilişkisini izah etmeye çalışmışlardır. Zira İbn Sînâ'nın etkisinde de kalan mütekellimîn, varlık taksimini zorunlu-mümkün şeklinde yapar hale gelmiştir. (s.73) Mamafih klasik kelâmın kadîm-hâdis ayrımının, zorunlu-mümkün ayrımıyla özdeşleştirilmesinde bir problemin görülmemesi de mezkûr kavramların tedavüle girmesini kolaylaştırmıştır. Ancak bir şeyin lazım ve zorunlu olması anlamının Hz. Peygamber'in zamanına kadar götürülebileceğini ifade eden Kaya, erken dönem kelâmcılarının da Aristoteles'in imkân kavramı ve anlayışından haberdar olduklarına dair verilerin olduğunu söyler.(s.78) Zira Mu'tezilî Ka'bî ve Mâtürîdî kelâmcılarının vacip, mümkün ve mümteni kavramlarına ontolojik ve epistemolojik bağlamlar içerisinde eserlerinde yer verdiği görülür.(s.81) O halde İbn Sînâ sonrasındaki mütekellimînin zorunlu varlık anlayışının salt İbn Sînâ kaynaklı olduğunu iddia etmek Kaya'ya göre doğru bir çıkarım değildir. Bizzat Eş'arî'nin kendisi ile takipçileri Cüveynî ve Bakillânî gibi isimler zorunlu varlık kavramının anlamını özümsemişlerdir. (s.95) Böyle bir sonuç, mütekellimînin İbn Sînâ öncesinde Aristoteles felsefesiyle muhatap olduğunu ve bu

birikimi tamamen reddeden bir tutum içerisinde olmadıklarını göstermesi adına önemi haizdir.

İbn Sînâ felsefesinin gücünü sarsmaya çalışan Gazzâlî, zorunlu varlık tasavvurunda kelâmî geleneğin etkisinde kalmıştır. Kaya'ya göre o, tamamen zorunlu-mümkün anlayışını reddetmek yerine alemin hâdis olmasından taviz vermeyen bir yorumun geliştirilmesi kanaatindedir. (s.99) Öyle ki zorunlu varlık kavramını kullanması, Tanrı'nın ispat edilmesinde vücûdî olmaksızın bir ezeli imkân fikrine yer vermesi, onun kendi duruşundan sapmaksızın İbn Sînâcı mantık örgüsünden yararlandığını gösterir. Ancak Kaya'ya göre İbn Sînâ'nın hudûs eleştirileri bağlamındaki asıl etkisi ve amacı, yaratıcı bir Tanrı tasavvuruyla birlikte alemin zamansal açıdan ezeliğinin bağdaştırabilirliğini ortaya koymaktır. İmkân düşüncesinin en azından alemin Allah'a olan bağlılığını tamamen ortadan kaldıran bir görüş olmadığı görüşü pekiştirilmiştir. Nitekim felsefî kelâmın zirve ismi olan Fahrüddîn Râzî, hudûsun yanı sıra imkân görüşünü, isbat-ı vacib ve Tanrı'nın sıfatları gibi meselelerde önemli bir delil olarak görür. Ancak nihai tahlilde mütekellimîn, imkân delilini salt İbn Sînâ'dan almamışlardır. İbn Sînâ'nın rolü Kaya'ya göre kelâmcıların konuyu yeniden ayrı bir bağlam içerisinde tartışmalarını sağlamasından ibarettir. (s.106)

Kaya, mütekaddimîn kelâmcıların salt hudûs delilini kullanıp İbn Sînâ sonrasında imkân deliline yer verildiği şeklindeki yaygın bakış açısının doğru olmadığı kanaatindedir. Nitekim İbn Sînâ öncesinde Mu'tezili alim Nisâbü'rî (v.415'ten sonra), İbn Bâbeveyh ve Eş'arî Bâkullânî imkân deliline dayanarak isbat-ı vacib uğraşı içerisinde olmuşlardır. (s.111) Ayrıca İbn Sînâ ve mütekellimînün ele aldığı imkân görüşünün bütün asıllar ve ayrıntıda birebir özdeş olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Zira Kaya'ya göre İbn Sînâ, imkân durumunun ezeli bir maddede bulunması gerektiği görüşünde iken, mütekellimîn imkândan hareketle alemin ezeliği görüşü arasında bir irtibatın olmadığı fikrindedirler. Ayrıca İbn Sînâ etkisi yerine klasik Eş'arî kelâmının bir takipçisi olan Cüveynî gibi isimlerin zorunluluk ve cevaz kavramlarını kullanmasının kalkış noktasını tahsis delili oluşturup İbn Sînâ gibi salt varlık kavramından hareket edilmez. O halde İbn Sînâ sonrasında yaşamış kelâmcıları, imkân delilini kullanırken, İbn Sînâ etkisine bağlamak yerine kelâm geleneğinin bir devamı olarak görmek gerekir. Kaya, İbn Sînâ'nın Tanrı'nın varlığını ispat için imkân delilinin iyice yerleşmesi bağlamında, asıl etkisinin Gazzâlî ile başlatılabileceğini ileri sürer. (s.116-120)

Kaya'ya göre İbn Sînâ'nın hudûs eleştirisi, metafiziğe ilişkin bir konu olan isbat-ı vacib'in hissi verilere dayanarak ispat edilmesine yöneliktir. İbn Sînâ'nın asıl başarısı, varlıktan Tanrı'ya giden bir süreç eşliğinde zorunlu varlığı ispat etme amacı içerisinde olmasıdır. Böylece İbn Sînâ'nın asıl etkisi, isbat-ı vacib için yeni bir yöntemi kelâmcılara göstermesi değil, mantığa dayalı kavramlar çerçevesinde konuyu doğru bir şekilde ele almalarını sağlamasıdır. (s.124)

Kaya, mütekaddimîn kelâmında varlık-mâhiyet ayrımının olduğu tezini, şeylerin varlığı ve şeylikleri üzerinde Allah'ın etkisinin olup olmadığına ve insanların Allah hakkındaki bilgilerinin O'nun varlığına mı yoksa hakikatine mi olduğuna ilişkin tartışmaların olmasına dayandırır. Nitekim Dırâr b. 'Amr'ın Tanrı'nın zâtına ilişkin enniyye ve mâhiyet arasında bir ayrıma giderek salt zâtına ilişkin bir bilgiye sahip olabileceğimiz görüşü delil olarak verilir. (s.131) O halde varlık-mâhiyet ayrımını sistemleştirmek İbn Sînâ'ya özgü olsa da onun öncesinde kelâm geleneği ve Farâbî'de varlık-mâhiyet ayrımı konusu ele alınmıştır. Mezkur tartışmalar ile zât, hakikat, sübût gibi kavram dağarcığının İbn Sînâ üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

İbn Sînâ hakikati ifade etmek için el-vücûd el-hâss, dışarıda varlığa gelmiş durumu için ise el-vücûd el-isbâti kavramlarını kullanır. Kaya'nun dar anlamda bir varlık olarak nitelendirdiği el-vücûd el-hâss'a İbn Sînâ'nın bir tür varlık vermesi, onun Mu'tezile'nin ma'dûm anlayışına yönelik temel eleştirisinin zeminini oluşturur. (s.134) Zira mutlak yokluk'tan yaratmayı kabul edip mutlak maduma şey demek İbn Sînâ'ya göre çelişki arz eder. İbn Sînâ'nın varlık-mâhiyet ayrımına felsefesinde kilit bir rol vermesi, Tanrı ve alem arasındaki ilişkiyi açıklama amacı içerisinde olmasından ileri gelir. Öyleki hem yaratmanın hem de Tanrı'nın mâhiyetinin olup olmadığı konularında bu ayrımın ciddi bir şekilde tetkik edildiği söylenebilir. Gazzâlî, tıpkı İbn Sînâ gibi Tanrı'nın varlık ve mahiyete sahip olduğunu kabul eder. Kaya'ya göre Şehristânî ve Fahrüddin Râzî'nin ma'dûmun şeyiyyeti konusunu, varlık-mâhiyet ayrımının bir alt problemi olarak ele almaları, müteahhirîn döneminde konunun yaratma problemi çerçevesinde ele alınmasına yönelik bir tavrın iyice yerleşmesine zemin hazırlamıştır. (s.136-144)

İbn Sînâ, Tanrı'nın her türlü çokluktan beri olmasını temellendirmek için Allah'a sıfatların sadece izafe ve selb yoluyla atfedilebileceği görüşündedir. Kaya, İbn Sînâ'nın sıfatlar bağlamında daha çok Yeni-Platoncu terminolojiye önem vermekle birlikte kelâm geleneğinin sıfat anlayışını yansıtacak ifadelere de eserlerinde yer verdiğini dile getirir.(s.148) Nitekim kelâmcıların sıfat anlayışına alternatif olacak şekilde İbn Sînâ'nın Allah'ın sıfatlarının salt zâtın gerekleri şeklinde değerlendirip kendisine mahsus bir yorumunun olması, Kaya'ya göre onun kendi yaşadığı entelektüel coğrafya ve medeniyetinin soru ve sorunlarına bigâne kalmadığını gösterir.(s.150)

Kaya, müteahhirîn döneminde sıfatların vacib mi yoksa mümkün mü olduğuna dair tartışmaları, İbn Sînâ'nın zorunlu ve mümkün şeklindeki varlık taksiminin doğurduğu bir sonuç olarak görülmemesi gerektiğini belirtir. Zira bu tartışma İbn Sînâ öncesine dayanır. Ona göre İbn Sînâ'nın asıl etkisi selbî-izafî sıfatlar ayrımı bağlamında görülebilir. O, olumsuzlama ve yakıştırma gibi kavramlar eşliğinde tüm sıfatların açıklanması ve yorumunun yapılabileceğini ön plana çıkarmıştır.(s.150) Ehl-i Sünnet'in Allah'a atfedilen sıfatların tamamını kadîmlerin çokluğu itirazını

bertaraf edecek şekilde çözebilmesinde, İbn Sînâ'nun bizâtîhi ve başkasından dolayı zorunlu şeklindeki ayırımın etkili olduğunu iddia eden Wisnovsky'nin görüşünü Kaya doğru görmemektedir.(s.151) Zira İbn Sînâ öncesinde sıfatların vacib veya caiz kategorisinde mi görüleceği sorunu gündeme gelmiştir. Mu'tezili alimler, vâcib ve mümkün sıfatlar terkiibini kullanmanın yanı sıra vâcib olan bir şeyin illetten beri olup olmasını Allah'ın sıfatları bağlamında Küllâbiyye ile tartışmışlardır. Eş'âri kelâmcılar ise sıfatların tamamını vacip kategorisine koyabilmek için çaba sarfetmişler. Kaya'ya göre Ehl-i Sünnet'in erken dönemde Mu'tezile ile girdiği diyalog İbn Sînâ'nun sıfatlar konusuna ilişkin görüşlerinden sonra kendisinin de muhatap alınmasını sağlamıştır. (s.152-157)

İslam düşüncesinin neredeyse hiçbir disiplini İbn Sînâ'yı görmezlikten gelemediği gibi kelâm ilminin de onun felsefesinden etkilendiği, beslendiği ve bir hesaplaşmaya girdiği muhakkaktır. İbn Sînâ felsefesiyle doğrudan diyaloga giren Gazzâlî ve sonrasındaki önemli kelâmcıların eserlerindeki ilâhiyat kısımlarında nasıl bir değişiklik olduğunu ele alan Kaya'nın çalışması; İbn Sînâ ve muhatap aldığı ilk kelimeler ekolü olan Mu'tezile arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğu, metafiziğin ve kelâmın konularının aynı olduğu, Tanrı'nın felâsife ve kelâmcılar nezdinde zorunlu varlık olarak nitelendirildiği, İbn Sînâ'nun imkân teorisinin müteahhirîn döneminde hudûs görüşüne alternatif olabilecek bir kıvama gelmekle birlikte erken dönemde de bilinen bir görüş olduğu, İbn Sînâ felsefesinin bel kemiği olan varlık-mahiyet ayırımının temelini oluşturan tartışmalar ve kelime dağarcığının İbn Sînâ öncesinde var olduğu ve sıfatların vâcib mi yoksa mümkün kategorisinde mi ele alınacağına ilişkin hararetli tartışmaları tamamen İbn Sînâ'ya indirgemek gerektiği gibi tezler içermesi hasebiyle önem arz etmektedir.

Kaya'nın İbn Sînâ'nun etkisini görmezlikten gelmemekle birlikte kendisinden sonraki felsefî ve kelâmî üretimi tamamen İbn Sînâ felsefesine indirgemenin İslam düşüncesinin özgünlüğü ve sürekliliğine hâle getireceği ilkesini ısrarla vurgulaması önem teşkil etmektedir. Zira sonradan tartışılan problemlerin mütekaddimîn döneminde de nüvelerinin yer aldığı ve hatta İbn Sînâ'nun bu birikimden beslenerek felsefesini zenginleştirdiği muhakkaktır. Ancak İbn Sînâ ve kelâm ilmi arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğu ilkesi kabul edilmesine rağmen, Gazzâlî sonrası kelâmın yeni paradigmasını asıl olarak klasik dönem kelâm birikimiyle irtibatlandırma düşüncesi, kitabın genel sistematüğini şekillendirmiştir.

Zeynelabidin Hüseyini

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

